

УДК 340.12:396.2

*Н. В. Аніщук***СИСТЕМА ГЕНДЕРНОГО ПРАВА:
ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ**

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку правової системи України триває процес формування гендерного права — нової комплексної галузі права, що складається із правових норм та інститутів, якими встановлюються засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачаються межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі. Оскільки гендерне право тільки перебуває на стадії становлення на сьогодні залишаються недослідженими ряд проблем теоретичного характеру, зокрема тих, що пов'язані із окресленням питання щодо здійснення аналізу системи гендерного права. Дана обставина вимагає пошуку наукових шляхів щодо теоретичного обґрунтування системи гендерного права: розкриття її поняття та основних структурних елементів, виявлення їх класифікації.

Аналіз дослідження проблеми. На сьогодні українські правознавці не приділяють пріоритетної уваги висвітленню гендерної проблематики в цілому, зокрема, у тій частині, що стосується обраної теми, яка ще не стала об'єктом спеціальних досліджень в юриспруденції. Віддаючи належне науковим дослідженням вітчизняних учених-гендеристів Н. Болотіної, О. Дашковської, Л. Кормич, К. Левченко, Н. Леонтьєвої, Т. Мельник, Н. Оніщенко, О. Рудневої та ін., слід зазначити, що поставлена проблема досі залишається малодослідженою в юридичній науці. Оскільки нинішній етап становлення гендерного права в Україні вимагає дедалі більш глибокого аналізу теоретичних і практичних аспектів гендерної проблематики, цей фактор обумовив вибір теми статті, яка в комплексному її вигляді раніше не вивчалась і не відстежувалась.

Мета статті полягає у висвітленні тих теоретичних проблем, що мають місце на сучасному етапі становлення системи гендерного права у контексті вивчення його норм та інститутів гендерного права,

здійснення їх класифікації за різними критеріями, що має надати більш широке уявлення про їх зміст та різноманітну спрямованість.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у світі відбувається процес освоєння гендера нового часу й відображення його в чинному законодавстві різних галузей права. Діє тенденція до зближення гендерних процесів в юридичному вираженні, а саме — формування гендерного компонента в системі законодавства. Сьогодні світова юридична наука дедалі більше говорить про гендерне право [1, с. 43]. І перш ніж сформулювати його теоретичне визначення, необхідно виявити взаємодію гендера і права.

Гендер є комплексною категорією, яка проходить крізь усі зрізи юридичної матерії та суспільного життя [2, с. 9]. Гендерний вимір правової площини характеризується передусім рівністю жіночої та чоловічої соціальних статей. Встановлення такої рівності на практиці вимагає подолання патріархальних стереотипів, статевої ієрархічності соціальних зв'язків, в яких чоловіки заздалегідь сприймаються як вищі за розумовими та фізичними здібностями істоти, їхня діяльність є найбільш значущою та пріоритетною порівняно з діяльністю жінок [3, с. 91].

Взаємодія гендера і права має взаємозумовлений характер, оскільки, з одного боку, правова система включає гендерні відмінності та наділяє жінок і чоловіків певним соціальним статусом, а з іншого — існуючі гендерні стереотипи й усталена система гендерних відносин впливають на формування і реалізацію окремих правових інститутів і норм [2, с. 9].

В юриспруденції гендерне питання розглядається у двох площинах: з одного боку, це формальне закріплення рівності чоловіків і жінок шляхом встановлення рівних прав та можливостей у правових нормах (є питанням законотворчої діяльності); з іншого боку, практичне існування рівних умов реалізації наданих законом можливостей, втілення правових принципів і норм у повсякденній діяльності. Останнє є питанням правореалізаційної та правозастосовчої діяльності, що пов'язане з функціонуванням судових органів, місцевих та загальнодержавних інститутів влади та органів місцевого самоврядування, а також усіх суб'єктів приватного права, включаючи кожного індивіда [2, с. 4].

Гендерне право слід розглядати у двох значеннях. По-перше, воно являє собою нову комплексну галузь права, що тільки починає формуватися у правових системах країн із паритетною демократією, що складається із правових норм та інститутів, якими встановлюються засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачаються межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі. По-друге, гендерне право виступає як новий напрям в юриспруденції, набувши поширення в північноамериканських країнах, Скандинавських та деяких інших країнах Євросоюзу у другій половині ХХ — на початку ХХІ століття і який перебуває на етапі зародження в пострадянських державах, зокрема в Україні.

Система гендерного права — це обумовлена характером гендерних

відносин його внутрішня структура, основними елементами якої є гендерно-правові інститути та норми. На відміну від багатьох галузей вітчизняного права (конституційне, цивільне, трудове та ін.) у гендерному праві поки не сформованими є його підгалузі. Це пояснюється насамперед тим, що ця галузь права в Україні перебуває лише на етапі становлення і в перспективі можна очікувати на появу підгалузей гендерного права. Слід нагадати, підгалузь права — необов'язковий, факультативний елемент структури права, і деякі галузі (наприклад, кримінально-процесуальне право) підгалузей не виділяють (В. Лазарев, С. Липень).

Слід підтримати позицію українських гендеристів Н. Оніщенко, О. Матвієнко, М. Томашевської про те, що «оскільки гендерне право тільки перебуває на стадії становлення, на сьогодні залишаються невирішеними питання формування інфраструктури правового регулювання у сфері гендера, а саме: визначення інститутів, які здійснюватимуть вплив на гендерні процеси, методів та підходів такого регулювання, вдосконалення існуючих, відміна таких, що не відповідають принципу гендерної рівності, та прийняття нових егалітарних правових норм [4, с. 20].

Галузь гендерного права складається із правових норм, у певному порядку об'єднаних у правові інститути. Первинною клітиною, «молекулою» цієї галузі є норма гендерного права — загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене або санкціоноване правило поведінки, яке впливає на гендерні відносини з метою їх впорядкування. Норма гендерного права є моделлю суспільних відносин у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яка відображає інтереси суспільства в розвитку цих відносин.

Класифікація норм права передбачає виявлення їх різних регулятивних властивостей, визначення місця різних форм у механізмі правового регулювання, встановлення системних властивостей норм, їх взаємозв'язків [5, с. 225].

Гендерне право містить різноманітні за своїми характеристиками правові норми, які можна класифікувати за різними критеріями. Так, за ступенем узагальнення змісту норми гендерного права поділяються на загальні, спеціалізовані та конкретні норми. Серед загальних норм провідне значення належить конституційним нормам. Наприклад, у Конституції України при окресленні прав і свобод людини досить часто законодавець вживає термін «кожний», що в загальному вигляді означає людину, яка з гендерної точки зору розглядається незалежно від її статевої ознаки — будь-то жінка, чи чоловік. Наприклад, у ст. 29 вказаного документа вказується, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність [6].

Заслуговують на увагу спеціалізовані норми, зокрема:

— норми-принципи, що відображені в Конвенції ГА ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», Конституції України,

Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (принцип рівноправ'я статей, принцип недопущення дискримінації (негативної) за ознакою статі, принцип застосування позитивних дій (позитивної дискримінації) та ін.);

— норми-дефініції (такими, наприклад, є дефініції понять «рівні права жінок і чоловіків», «рівні можливості жінок і чоловіків», «гендерна рівність», «дискримінація за ознакою статі», «позитивні дії», «сексуальні домагання», «гендерно-правова експертиза» тощо);

— норми-аксіоми (наприклад, визнання спеціального захисту жінок під час вагітності, народження та догляду за дитиною як випадок, що виключає дискримінацію за ознакою статі);

— норми-презумпції (наприклад, презумпція невинуватості роботодавця, щодо якого подано скаргу про сексуальні домагання);

— норми-фікції (наприклад, визнання правового статусу жінок та чоловіків рівним, попри існування таких правових фікцій, як різниці щодо шлюбного віку жінок (17 років) та чоловіків (18 років), пенсійного віку жінок (55 років) та чоловіків (60 років) тощо. Ці норми-фікції вказують на існування гендерних «викривлень» у праві України.

Різноманітною є палітра конкретних норм гендерного права. Не підлягає сумніву факт наявності імперативних та диспозитивних норм в системі гендерного права. Імперативні правові норми закріплюють невід'ємне право людини народжуватися вільною та рівною у своїх гідності та правах, незалежно від статевої ознаки, право на захист від гендерної дискримінації, у т.ч. від такої її поширеної форми — гендерного насильства, найгіршими проявами якого є работоргівля жінками та їх подальша експлуатація у проституції. За допомогою імперативних приписів встановлюються обов'язки з боку держави, суспільства в цілому та сім'ї по забезпеченню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності — громадсько-політичній, соціально-економічній, культурній тощо. Диспозитивні правові норми надають можливість жінкам і чоловікам самим визначати конкретний зміст свого конституційного права на гендерну рівність, у межах законних засобів врегулювати його на свій розсуд. Так, зокрема, жінки, користуючись рівним із чоловіками виборчим правом, можуть балотуватися до Верховної Ради України. Це їх право вибору, а не обов'язок.

Залежно від характеру правового припису, що міститься в нормі, розрізняють дозвільні, зобов'язуючі та заборонні норми. Вони звернені до усіх суб'єктів гендерної рівності, до яких відносяться фізичні та юридичні особи, держава в цілому.

Дозвільні норми гендерного права надають можливість жінкам нарівні з чоловіками реалізовувати увесь спектр конституційних прав та свобод (право на освіту, право на працю, виборче право тощо).

Для гендерного права специфічним є прийом надання у його правових нормах дозволу на застосування «позитивної дискримінації», яка трактується у гендерному законодавстві України, як «позитивні дії», що

відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» розглядається як спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. Зокрема, юридичним особам дозволяється застосувати позитивні дії для забезпечення принципу рівноправ'я статей. Так, відповідно до ч. 5 ст. 16 вищезгаданого Закону «дозволяється застосування позитивних дій з метою досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування з урахуванням категорій посад службовців» [7].

Прикладом застосування дозвільних норм щодо держав-сторін є Конвенція ГА ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», де зазначається, зокрема, у ч. 1 ст. 26: «Прохання про перегляд цієї Конвенції може бути подане в будь-який час будь-якою з держав-сторін шляхом письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй» [8].

Зобов'язуючі норми гендерного права, так само як і дозвільні його норми, звернені до усіх суб'єктів гендерної рівності. Проте на відміну від дозвільних правових норм, вони наділяють вищезгаданих суб'єктів певними зобов'язаннями по забезпеченню гендерної рівності. Так, жінки та чоловіки як фізичні особи зобов'язані виконувати ряд належних юридичних дій гендерної спрямованості, зокрема, у сімейній сфері. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 55 Сімейного кодексу України «чоловік зобов'язаний утверджувати в сім'ї повагу до матері. Дружина зобов'язана утверджувати в сім'ї повагу до батька» [9].

Юридичні особи, що також розглядаються як суб'єкти гендерної рівності, наділені певним колом зобов'язань по забезпеченню гендерної рівності. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» «роботодавець зобов'язаний:

- створювати умови праці, які дозволяли б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі;
- забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками;
- здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці;
- вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці;
- вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань» [10].

Зобов'язуючі норми гендерного права щодо забезпечення гендерної рівності поширюються в цілому і на державу, яка повинна вживати всіх відповідних заходів щодо ліквідації дискримінації за статевою ознакою. Так, наприклад, відповідно до ст. 24 Конвенції ГА ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», яку ратифікувала Україна, держа-

ви-сторони зобов'язані вживати всіх необхідних заходів на національному рівні щодо досягнення повної реалізації прав, визнаних у цій Конвенції [8].

Специфічною рисою гендерного права є те, що його заборонні норми переслідують лише одну мету — ліквідацію гендерної дискримінації, що знайшло своє вираження у встановленні заборони на дискримінацію за ознакою статі. Так, згідно із ч. 1 ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» дискримінація за ознакою статі забороняється [10]. Усі заборонні норми гендерного права конкретизують положення цієї статті.

Норми вітчизняного гендерного права, здебільшого, носять спеціальний характер, що обумовлено наявністю в Україні патерналістського типу правового регулювання гендерних процесів, характерного ще для радянських часів. Оскільки в українському праві все ще зберігається цей тип правового регулювання, приписи його норм адресовані переважно жінкам як великій соціальній групі, стосовно яких вживається низка правових заходів — «позитивні дії» для зрівняння правового статусу жінок і чоловіків (наприклад, вагітні жінки, матері), або індивідуальним та колективним суб'єктам, які покликані забезпечувати рівноправ'я статей (державні та недержавні установи та організації, які працюють у сфері реалізації гендерної політики, їхні посадові особи).

За функціональною спрямованістю в гендерному праві переважають регулятивні норми, які встановлюють права та обов'язки осіб у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків. Наявність охоронних норм у гендерному праві є незначною, що пояснюється його слаборозвиненістю. Адже гендерне право як галузь права перебуває лише на етапі його формування. Так, наприклад, у ст. 24 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» з метою охорони права на гендерну рівність встановлено відповідальність за порушення законодавства України про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. У цій статті зазначається, що «особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом» [10]. Проте, зокрема, у чинному законодавстві України не передбачено покарання за сексуальні домагання у тому сенсі, як надається визначення цього поняття у ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що це дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування [10]. Тому охоронні за своїм характером норми гендерного права поки є слабоефективними та їх кількість є недостатньою для вирішення проблеми гендерної дискримінації. Організаційні норми гендерного права є нормативною підставою для формування органів, установ та організацій, наділених повноваженнями

у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Наприклад, згідно зі ст. 13 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування визначаються уповноважені особи (координатори), на яких покладено функції щодо забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків [10].

І, нарешті, за місцем в механізмі гендерно-правового регулювання розрізняють матеріальні та процесуальні норми. Матеріально-правові норми встановлюють права та обов'язки учасників гендерних правовідносин, а процесуальні — порядок реалізації норм матеріального права, зокрема, такі норми визначають порядок відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань.

Як вже вище зазначалося, галузь гендерного права складається із правових норм, у певному порядку об'єднаних у правові інститути.

Інститути гендерного права — це група взаємопов'язаних юридичних норм, що регулюють окремих вид гендерних відносин, сфера дії яких є досить багатоманітною та охоплює різні напрями щодо правового забезпечення та реалізації рівноправ'я статей; елемент системи гендерного права.

Інститути гендерного права здійснюють комплексний вплив на поведінку фізичних та юридичних осіб у різних сферах суспільного життя, що мають відношення до гендерної проблематики, — громадсько-політична (інститут жіночих політичних партій, інститут жіночих громадських організацій), соціально-економічна (інститут охорони материнства), культурна (інститут гендерної освіти), особистісна (інститут права на статеvu свободу та статеvu недоторканність) тощо.

Як і гендерне право в цілому, інститути гендерного права формуються об'єктивно. Однією з ознак інститутів гендерного права є тривалість їх існування.

Характерним для інститутів гендерного права є їх функціонування на основі фундаментальних принципів гендерного права, а саме: гендерної рівності, недискримінації за статевою ознакою, застосування позитивних дій (позитивної гендерної дискримінації), подолання гендерної стереотипності тощо.

Для надання загальної характеристики інститутів гендерного права доцільно їх класифікувати за різними критеріями, які в цілому зводяться до висвітлення проблем гендерної рівності, з одного боку, та гендерної дискримінації, з іншого.

Загальним критерієм диференціації інститутів гендерного права є їхній поділ на матеріальні та процесуальні. Такий поділ дозволяє окреслити їх роль у правовій системі.

Специфіка гендерного права полягає у домінуванні матеріальних інститутів над процесуальними інститутами.

До матеріальних інститутів гендерного права належать:

— інститут прав людини, що включає субінститути загальних рівних прав і свобод людини незалежно від статевої ознаки (зокрема, право на працю, право на освіту) та спеціальних прав жінок і чоловіків, що обумовлені їх фізіологічними відмінностями (наприклад, репродуктивні права);

— інститут обов'язків, що включає субінститути загальних обов'язків людини відповідно до принципу рівноправ'я статей (наприклад, у п. 4 ст. 53 Сімейного кодексу України закріплено обов'язок дружини та чоловіка спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї) [9] та спеціальних обов'язків жінок і чоловіків, обумовлених їх фізіологічними відмінностями (наприклад, у п. 2 ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зазначається про обов'язкову строкову військову службу для чоловіків, що не вважається дискримінацією за ознакою статі) [10];

— інститут гендерних правовідносин, субінститутом якого є, наприклад, правовідносини між роботодавцем та працівниками у сфері забезпечення рівноправ'я статей (рівна оплата праці, охорона праці жінок як позитивна дискримінація тощо). Варто підкреслити, в українському гендерному праві інститут гендерних правовідносин у виборчій сфері заперечує існування субінститута гендерного квотування, характерного для Скандинавських та інших країн Європейського Союзу. Згідно із вітчизняним законодавством жінки визнаються рівноправними із чоловіками у громадсько-політичній сфері і наявність застосування таких квот, наприклад, як 40/60 вважається недоцільним. Попри те, варто зазначити, що Верховна Рада України і досі залишається переважно «чоловічим парламентом»;

— інститут гендерної правотворчості із його субінститутом гендерно-правової експертизи;

— інститут гендерних правопорушень, що включає такі субінститути, наприклад, як гендерні злочини (зокрема, торгівля жінками та експлуатація проституції), гендерні проступки (сексуальні домагання, дискримінуюча гендерна реклама тощо);

— інститут гендерного правопорядку, наприклад, із субінститутом парламентського контролю за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

— інститут гендерно-правової відповідальності, що являє собою юридичну відповідальність за порушення законодавства про гендерну рівність та призводить до соціостатевої дискримінації (наприклад, відповідальність роботодавця за звільнення вагітної жінки).

У гендерному праві наявність інститутів процесуального права є незначною і зводиться, насамперед, до кримінально-виконавчих відносин. У цій сфері правовідносин поширеним інститутом є інститут застосування «позитивних дій» щодо вагітних жінок та жінок-матерів, які відбувають покарання за скоєння злочинів. Так, вчинення злочину жінкою у стані вагітності є обставиною, що пом'якшує покарання (ст. 66

Кримінального кодексу України). Вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до 7 років, за наявності умов, вказаних у ст. 79, можуть бути звільнені від відбування покарання з випробуванням. Встановлено певні особливості відбування покарання жінками у кримінально-виконавчих установах.

Далі правові інститути класифікуються на галузеві та міжгалузеві. Оскільки гендерне право є комплексною галуззю права, у ній найчисленнішими є міжгалузеві (комплексні) правові інститути, до складу яких входять норми різних галузей права. Наприклад, такий правовий інститут, як праця жінок, досліджується як нормами трудового права, так і нормами гендерного права (у контексті забезпечення рівноправ'я статей працюючих жінок). На сучасному етапі становлення вітчизняного гендерного права наявність галузевих його інститутів є незначною. Зокрема, можна виділити інститут сексуальних домагань, що на даний час в Україні розглядається виключно з позицій норм гендерного права. Слід зазначити, що в українському гендерному праві на відміну від гендерного права країн із паритетною демократією відсутнім є такий галузевий правовий інститут, як інститут омбудсмена з рівних можливостей. Наприклад, у Литві цей інститут так і називається, в Німеччині — уповноважений у справах рівності, а в Словенії — адвокат із рівних можливостей для жінок і чоловіків. В Україні близьким до нього є інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який є міжгалузевим, оскільки він регулюється, з одного боку, нормами конституційного права (Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»), з іншого — нормами гендерного права (Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

За іншою класифікацією інститути гендерного права можна поділити на прості та складні. Простий інститут, як правило, невеликий і не містить у собі жодних інших підрозділів (зокрема, інститут сексуальних домагань). Складний інститут, будучи відносно великим, має у своєму складі більш дрібні самостійні утворення, що називаються субінститутами. Наприклад, інститут гендерного насильства, що включає такі субінститути, як насильство щодо жінок та насильство щодо чоловіків.

Інша класифікація правових інститутів гендерного права зводиться до їх поділу на регулятивні, охоронні та установчі (організаційні).

Регулятивними інститутами гендерного права встановлюються рівні права та можливості жінок і чоловіків у різних сферах гендерних правовідносин. Наприклад, інститут гендерних правовідносин у сфері праці, зокрема, із таким його субінститутом, як застосування роботодавцями позитивних дій, спрямованих на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників.

До охоронних інститутів гендерного права належать ті, що спрямовані на охорону, захист гендерних правовідносин. Наприклад, гендерний

аналіз норм кримінального права дозволяє виокремити інститут кримінальної відповідальності за порушення рівноправності жінок і чоловіків. Так, згідно зі ст. 161 Кримінального кодексу України пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознакою статі розглядається як злочин, за скоєння якого встановлено різні види покарань, найтяжчим з яких є позбавлення волі строком на 5 років [11]. Передбачена даною статтею кримінальна відповідальність є однією з гарантів рівноправності жінок і чоловіків.

Установчі (організаційні) інститути гендерного права — це ті його інститути, що закріплюють, засновують, визначають правове становище (статус) тих чи інших органів, організацій, посадових осіб, наділених компетенцією забезпечувати рівні прав та можливості жінок і чоловіків. До установчих інститутів гендерного права слід віднести інститути:

— органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які поряд із різними напрямками своєї діяльності, наділені повноваженнями й у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Кабінет Міністрів України, правоохоронні та судові органи тощо);

— спеціалізованих державних органів та установ, що безпосередньо займаються поліпшенням становища жінок та питанням рівності жінок і чоловіків (спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування);

— освітніх установ та інших юридичних осіб (підприємств, організацій та установ усіх форм власності), керівники або уповноважені ними органи зобов'язані створювати рівні можливості жінок і чоловіків, запобігати проявам переслідування, сексуальних домагань або дискримінації за ознакою статі;

— об'єднань громадян, метою яких є сприяння впровадженню рівних можливостей жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства (політичні партії, громадські організації тощо).

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна констатувати, що у вітчизняному гендерному праві вже сформувалася певна його система із основними структурними елементами — нормами та інститутами гендерного права. За своїми функціональними характеристиками вказані елементи є багатоманітними та охоплюють різні сфери правового регулювання щодо забезпечення рівноправ'я жінок і чоловіків.

Специфічною рисою гендерного права є те, що усі його норми переслідують лише одну мету — забезпечення рівноправ'я статей. На відміну від гендерного права країн із високорозвиненою паритетною демократією (Скандинавські країни), особливістю вітчизняного гендерного права є те, що його норми здебільшого носять спеціальний харак-

тер, що обумовлено наявністю в Україні патерналістського типу правового регулювання гендерних процесів, характерного ще для радянських часів.

Для гендерного права характерним є домінування матеріальних інститутів над процесуальними інститутами. Специфікою гендерного права є наявність широкого кола міжгалузевих інститутів, що пояснюється його комплексним характером. У гендерному праві знайшли своє застосування також регулятивні, охоронні та установчі (організаційні) інститути.

Таким чином, здійснений аналіз дав змогу дійти висновку, що система гендерного права розуміється як поєднання різнорідних за галузеву належністю гендерно-правових норм та інститутів. На нашу думку, комплексний характер гендерного права проявляється, серед іншого, також у тому, що до нього входять як матеріальні, так і процесуальні підрозділи.

Норми та інститути гендерного права як структурний елемент цієї галузі права потребують подальшого наукового аналізу, оскільки на сьогодні в правовій науці лише робляться перші кроки щодо їх теоретичного обґрунтування, висвітлення їх класифікації, знайомство з якою дозволяє розкрити їх багатоманітний характер. Тому виникає потреба в подальшому дослідженні в гендерній юриспруденції питань, окреслених із характеристикою системи гендерного права.

Л і т е р а т у р а

1. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т. М. Мельник. — К. : Логос, 2004. — 320 с.
2. Оніщенко Н. Правове регулювання гендерних процесів в Україні: стан та перспективи розвитку / Н. Оніщенко, М. Томашевська // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. — Вип. 28. — С. 3–10.
3. Оніщенко Н. Гендерні правовідносини: поняття, сутність, природа та значення / Н. Оніщенко, О. Матвієнко // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. — Вип. 33. — С. 90–96.
4. Оніщенко Н. Гендерно чутлива політика як спосіб подолання правового нігілізму / Н. Оніщенко, О. Матвієнко, М. Томашевська // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. — Вип. 30. — С. 18–25.
5. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. — К. : Кондор, 2006. — 477 с.
6. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 52. — Ст. 561.
8. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. — К. : Укр. Правнича Фондація : Право, 1995. — 20 с.
9. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. // Урядовий кур'єр. — 2002. — 6 берез.

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 52. — Ст. 561.
11. Кримінальний кодекс України : прийнятий 7-ю сесією Верховної Ради України 5 квіт. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

А н о т а ц і я

Аніщук Н. В. Система гендерного права: поняття та основні структурні елементи. — Стаття.

Статтю присвячено дослідженню системи гендерного права у контексті розкриття її поняття та основних структурних елементів. Основну увагу приділено здійсненню класифікації норм та інститутів гендерного права, які є різноманітними за своїми характеристиками.

Ключові слова: система гендерного права, галузь гендерного права, норми гендерного права, інститути гендерного права.

А н н о т а ц и я

Аніщук Н. В. Система гендерного права: понятие и основные структурные элементы. — Статья.

Статья посвящена исследованию системы гендерного права в контексте раскрытия ее понятия и основных структурных элементов. Основное внимание уделяется осуществлению классификации норм и институтов гендерного права, которые являются разнообразными по своим характеристикам.

Ключевые слова: система гендерного права, отрасль гендерного права, нормы гендерного права, институты гендерного права.

S u m m a r y

Anischuk N. V. Gender Law System: the notion and principal structural elements. — Article.

This article is concerned with the research of Gender Law System in the context of clearing up of its notion and principal structural elements. The emphasis is upon classification of norms and gender law institutions which are different on its characteristics.

Keywords: Gender law system, branch of gender law, norms of gender law, institutions of gender law.